

ANNA KRÓL
Lublin

AKTYWNOŚĆ SAMOWYCHOWAWCZA A POCZUCIE KONTROLI U DORASTAJĄCEJ MŁODZIEŻY

WSTĘP

Samowychowanie i poczucie kontroli to zagadnienia podejmowane na terenie dwu różnych nauk: pedagogiki i psychologii. Problemy te jednak mogą być rozpatrywane na gruncie tych samych założeń filozoficznych: podmiotowości i sprawczości osoby.

Przyjmuje koncepcję samowychowania zawartą w antropologicznej teorii wychowania T. Kukołowicz (1973), ponieważ na gruncie tej teorii samowychowanie jest rozpatrywane jako aktywność sprawcza, świadoma, autonomiczna i wpływająca z głębi natury ludzkiej, która pozostaje dobra, chociaż jest skażona przez zło. Odwołując się do antropologicznych kategorii zaczerpniętych z koncepcji K. Wojtyły (1969), z jednej strony można traktować samowychowanie jako strukturę, której elementami są świadomość (ściśle wiążąca się z *s a m o w i e d z a*) i *s a m o s t a n o w i e n i e* (które zakłada *"s a m o - p o s i a d a n i e i s a m o - p a n o w a n i e"*). Z drugiej strony samowychowanie można ujmować jako sprawność w przewyciężaniu konfliktu między dwiema postaciami dynamizmu osoby: *"c z ł o w i e k d z i a ł a"* i *"c o ś s i ę d z i e j e w c z ł o w i e k u"*.

Świadoma aktywność samowychowawcza rodzi się i rozwija w okresie dorastania i młodości (por. *F i l i p c z u k*, 1987, s. 50). Tylko w przypadkach rozwoju patologicznego nie następuje jej przebudzenie.

Pojęcie poczucia kontroli wywodzi się z teorii społecznego uczenia się J. B. Rottera (*D r w a l*, 1978). Jest to względnie stały i uogólniony na różne sytuacje sposób percepcji zależności między własnym zachowaniem a doświadczanymi zdarzeniami.

J. B. Rotter mówi o poczuciu kontroli wewnętrznej (*"a belief in internal control"*) i zewnętrznej (*"a belief in external control"*). Poczucie kontroli we-

wewnętrznej to według tego autora "spostrzeganie przez jednostkę pozytywnych i/lub negatywnych rezultatów jako wyników zachowania się jednostki, a tym samym jako znajdujących się pod jej osobistą kontrolą" (S z m i g i e l s k a, 1983, s. 35). Poczucie kontroli zewnętrznej to "spostrzeganie przez jednostkę, że pozytywne i/lub negatywne rezultaty nie są związane z zachowaniem się jednostki w pewnych sytuacjach i dlatego pozostających poza jej osobistą kontrolą" (tamże).

W teorii J. B. Rottera ludzkie zachowanie zależy nie tylko od czynników zewnętrznych (środowiska) i czynników wewnętrznych (np. potrzeb), ale również od tego, jak człowiek je spostrzega, czy ma poczucie, że jest sterowany "z zewnątrz" czy też "z wewnątrz" (K o z i e l e c k i, 1980, s. 90). Autor ten zajmuje się w swej teorii z a c h o w a n i e m i n s t r u m e n t a l n y m, poczuciem kontroli w z m o c n i e ń, u c z e n i e m s i ę, ale nie przyjmuje z klasycznego behawioryzmu poglądu, że ludzkie zachowanie zależy wyłącznie od środowiska. Wpływ tych samych czynników zewnętrznych jest różny u osób inaczej spostrzegających ich znaczenie. Z badań psychologicznych wynika, że osoby o poczuciu kontroli wewnętrznej są na przykład bardziej aktywne, ponieważ spostrzegają rezultaty swoich działań jako będące w zasięgu własnej kontroli. Przeciwnie, poczucie kontroli zewnętrznej blokuje ludzką aktywność.

Psychologowie badali zależność między poczuciem kontroli (LOC) a takimi zmiennymi, jak: aprobata społeczna, neurotyzm i niepokój, ekstrawersja i introwersja, inteligencja, wiadomości szkolne, postawy rodzicielskie. Dotychczas interesowano się przede wszystkim zależnością między poczuciem kontroli a innymi wymiarami osobowości (neurotyzm, ekstrawersja, inteligencja), chociaż badano również korelację poczucia kontroli ze zmiennymi nie mieszczącymi się w zakresie psychologii osobowości, takimi jak osiągnięcia szkolne czy postawy rodzicielskie. Problem zależności między poczuciem kontroli a samowychowaniem nie był jeszcze poruszany.

METODY I PRÓBKA

Artykuł niniejszy jest sprawozdaniem z badań, które miały na celu empiryczną weryfikację zależności zawartej w problemie: czy i w jaki sposób rodzaj poczucia kontroli wiąże się z poziomem aktywności samowychowawczej?

W badaniach wykorzystałam Kwestionariusz do Pomiaru Poczucia Kontroli u Młodzieży Dorastającej KBPK, Kwestionariusz S-N do pomiaru aktywności samowychowawczej oraz – jako metodę pomocniczą – swobodną wypowiedź na temat doświadczenia "bycia panem siebie". Kwestionariusz KBPK posłużył mi do wyodrębnienia spośród osób badanych dwu grup: o poczuciu kontroli zewnętrznej i o poczuciu kontroli wewnętrznej.

Kwestionariusz do Pomiaru Poczucia Kontroli (KBPK) dla młodzieży dorastającej opracowany przez A. Kurzyp i G. Krasowicz powstał w 1982 r. (D r w a l, 1987). Przy ocenie rzetelności KBPK uwzględniono następujące współczynniki: zgodności wewnętrznej, równoważności międzypółkowej i stabilności bezwzględnej. Uzyskane wyniki są zbliżone do współczynników rzetelności innych testów poczucia kontroli.

Opracowano również normy stenowe dla chłopców i dziewcząt łącznie, ponieważ różnice średnich dla chłopców i dziewcząt okazały się niewielkie i nieistotne statystycznie. Badano trafność teoretyczną (zbieżną) kwestionariusza KBPK, analizując korelacje jego wyników z wynikami innych metod mierzących LOC. Wyniki dotychczasowych badań pozwalają stwierdzić, że KBPK jest rzetelnym i trafnym narzędziem mierzącym poczucie kontroli. Jest więc przydatny w badaniach dorastającej młodzieży.

Do badania aktywności samowychowawczej wykorzystałam metodę własnej konstrukcji, ze względu na małą przydatność w badaniach dorastającej młodzieży narzędzi już istniejących (P a c e k, 1977; J u n d z i ł ł, 1975). Podstawą do konstrukcji tej metody był model samowychowania zbudowany zgodnie z koncepcją człowieka K. Wojtyły i teorią wychowania T. Kukołowicz. Przyjmowany przeze mnie model samowychowania ma strukturę składającą się z dwu zasadniczych elementów: s a m o w i e d z y i s a m o s t a n o w i e n i a, które jest uzależnione od samoposiadania.

Kwestionariusz S-N składa się z dwóch części. Część pierwsza bada samowiedzę młodzieży. Zawiera 8 opowiadań. W każdym z nich bohater opowiadania wygłasza pogląd dotyczący wiedzy o człowieku lub samowiedzy, która jest bezpośrednio związana z samowychowaniem (np. o możliwości kontrolowania emocji i popędów, znaczeniu identyfikacji z wzorami osobowymi, roli dziedziczności i aktywności własnej w życiu człowieka). Zadaniem osoby badanej jest wyrażenie opinii na 7-stopniowej skali, na ile zgadza się ona lub nie zgadza z poglądem wypowiedzianym przez bohatera opowiadania.

Część druga zawiera również 8 opowiadań. Każde opowiadanie opisuje sytuację zaczerpniętą z życia codziennego, w której fikcyjny bohater staje przed dylematem moralnym: wypełnić swój obowiązek czy nie wypełnić? (dotrzymać postanowienia czy też nie dotrzymać?). Czynniki utrudniającymi podjęcie decyzji (samostanowienie) są "uczynnienia" organizmu, takie jak zmęczenie, gniew, pragnienie przyjemności, i naciski zewnętrzne, towarzyszące poprzednio wymienionym, np. presja otoczenia. Naciski wewnętrzne mogą być opanowane dzięki samoposiadaniu. Do każdego opowiadania części drugiej dołączony jest zestaw gotowych odpowiedzi – decyzji wyrażających różne nasilenie tendencji samowychowawczej bądź jej braku.

Ustaliłam trafność treściową tej metody. W ocenie trafności odwołam się do opinii kompetentnych sędziów, którzy dokonali logicznej analizy kwestionariusza. Kryterium dla oceny sędziów stanowiła przyjęta przeze mnie definicja strukturalna samowychowania.

Rzetelność Kwestionariusza S-N sprawdziłam metodą stabilności bezwzględnej, czyli dwukrotnego badania tej samej grupy osób w odstępie dziesięciodniowym. Przebrałam 32 osoby (19 dziewcząt i 13 chłopców). Obliczyłam współczynnik korelacji (r Pearsona) dla całej skali (wynosi on 0,68) oraz dla poszczególnych części (dla części I współczynnik korelacji wynosi 0,55, a dla części II – 0,77). Uzyskane współczynniki korelacji przemawiają za tym, że kwestionariusz S-N jest wystarczająco rzetelną metodą.

Uzupełnieniem Kwestionariusza S-N była swobodna wypowiedź na temat: "Opisz sytuację, w której doświadczyłeś(aś), że jesteś panem (panią) siebie". Miała ona na celu zbadanie poglądów i zachowań młodzieży dotyczących "samopanowania" ("panowania sobie").

Badania były prowadzone w połowie grudnia 1989 r. i w połowie kwietnia 1990 r. Uczestniczyła w nich młodzież w wieku 17–19 lat z klas maturalnych Liceum Ogólnokształcącego i Liceum Medycznego w Gostyninie oraz Technikum Przemysłu Spożywczego i Państwowych Szkół Budownictwa w Lublinie. Średnia arytmetyczna (M) wieku wynosi 18,2, a odchylenie standardowe (s) 0,74. W dalszych analizach uwzględniłam wyniki badań 180 osób: 90 dziewcząt i 90 chłopców.

Badani chłopcy w dużym procencie uczą się w technikum budowlanym (37% wszystkich badanych), natomiast dziewczęta w większości są uczennicami liceum ogólnokształcącego (34%). Wiąże się to z brakiem równowagi między liczebnością dziewcząt i chłopców w większości klas LO, co stanowiło podstawę trudności w prowadzonych przeze mnie badaniach.

ANALIZA UZYSKANYCH REZULTATÓW

Najpierw przedstawię wyniki świadczące o zróżnicowaniu badanej próby w zakresie kontroli.

Miarą poczucia kontroli wewnętrznej w Kwestionariuszu do Badania Poczucia Kontroli dla Dorastającej Młodzieży (KBPK) jest suma punktów uzyskanych w odpowiedzi na 40 pytań w nim zawartych. W moich badaniach najniższy wynik ogólny uzyskany przez osobę badaną wynosi 8 pkt ($x_{\min} = 8$), natomiast najwyższy 37 pkt ($X_{\max} = 37$ pkt).

Grupy o wewnętrznym i zewnętrznym LOC wyznaczyłam na podstawie odchylenia ćwiartkowego (Q). W moich badaniach 20 jest punktem położenia pierwszego kwartyla ($Q_1 = 20$) i odpowiada 3 stenowi (wynik niski), natomiast 27 jest

punktem położenia trzeciego kwartyła ($Q_3 = 27$) i odpowiada 6 stenowi (wynik przeciętny). Tak więc osoby badane uzyskały nieco niższe wyniki w górnej części skali pomiarowej.

Osoby, które uzyskały wyniki znajdujące się w I ćwiartce (przedział 8 – 20 pkt), tworzą grupę o poczuciu kontroli zewnętrznej (o zewnętrznym LOC). Jest to grupa Z. Natomiast osoby, których wyniki mieszczą się w IV ćwiartce (przedział 27 - 37 pkt), tworzą grupę o poczuciu kontroli wewnętrznej (o wewnętrznym LOC). Jest to grupa W.

Okazało się, że w grupach wyznaczonych w ten sposób liczba dziewcząt i chłopców rozkłada się prawie równomiernie: w grupie o zewnętrznym LOC znajdują się 24 dziewczęta i 24 chłopców, a w grupie o wewnętrznym LOC 25 dziewcząt i 24 chłopców. W celu wyrównania wielkości grup Z i W oraz zrównoważenia w nich proporcji między przedstawicielami obu płci, w sposób losowy odrzuciłam z grupy W jedną z dziewcząt. Tak więc liczebność grup W i Z jest taka sama i wynosi 48 osób. Liczba dziewcząt i chłopców w grupach skrajnych jest również taka sama i wynosi 24.

W tabeli nr 1 przedstawione są średnie wyniki (M) oraz odchylenia standardowe (SD) uzyskane przez poszczególne grupy w Kwestionariuszu KBPK.

Tabela nr 1
Średnie wyniki (M) oraz odchylenia standardowe (SD)
w poszczególnych grupach (Z; W) i podgrupach (KW, KZ, MW, MZ)

Grupa	Z		W	
	M	SD	M	SD
Dziewczęta (K)	17,29	2,85	29,63	2,24
Chłopcy (M)	16,96	2,22	29,67	2,82
Razem (K + M)	17,13	2,53	29,65	2,52

Różnice między średnimi wynikami w grupie Z i W są istotne statystycznie ($t = 24,27$; $p = 0,000$). Także różnice między średnimi wynikami w grupach KZ i KW są istotne statystycznie ($t = 16,66$; $p = 0,000$) oraz między średnimi w grupach MZ i MW ($t = 17,35$; $p = 0,000$).

Wyodrębnione grupy nie różnią się w sposób znaczący w zakresie wieku.

Wyodrębnione za pomocą KBPK grupy główne (Z i W) uzyskały w Kwestionariuszu Samowychowania (S-N) istotnie różne wyniki. Przedstawia to tabela nr 2.

Tabela nr 2
wyniki ogólne w Kwestionariuszu S-N w obu grupach skrajnych (Z i W)

Grupa	M	SD
Z	67,23	11,04
W	76,71	8,94

Osoby w z grupy W uzyskały wyższy wskaźnik aktywności samowychowawczej niż osoby z grupy Z. Różnica ta jest istotna statystycznie na poziomie ufności $p = 0,000$ (t studenta wynosi 4,62).

Analiza wyników uzyskanych w podgrupach dziewcząt i chłopców (MZ, MW, KZ, KW) wykazała, że zarówno różnice między dziewczętami z grup Z i W, jak i różnice między chłopcami z grup Z i W są istotne statystycznie. Ilustruje to tabela nr 3.

Tabela nr 3
Wyniki ogólne w Kwestionariuszu S-N w podgrupach dziewcząt i chłopców (KZ, KW, MZ, MW)

Grupa	Z		W		t	p.u.
	M	SD	M	SD		
Dziewczeta	70,21	11,42	78,54	9,60	2,74	0,01
Chłopcy	64,25	9,99	74,96	8,04	4,09	0,000

Istnieją statystycznie istotne różnice w samowychowaniu wśród dziewcząt o różnym poczuciu kontroli (p.u. = 0,01), a wśród chłopców na p.u. = 0,000. Tak więc chłopcy o wewnętrznym i zewnętrznym LOC różnią się bardziej w zakresie samowychowania, niż jest to w podgrupach dziewcząt (KZ, KW).

Obliczyłam także średnie wyniki i odchylenia standardowe w I i II części Kwestionariusza S-N dla grup głównych i podgrup. Część I mierzy poglądy składające się na samowiedzę, część II – zachowania wskazujące na podejmowanie działań samowychowawczych. Uzyskane wyniki zawarte są w tabeli nr 4.

Najwyższy średni wskaźnik samowiedzy w części I kwestionariusza otrzymałam w grupie KW (M = 43,38), natomiast najniższy w grupie MZ (M = 37,71). W tych samych grupach otrzymałam najwyższy i najniższy przeciętny wskaźnik samostanowienia (w grupie KW wynik średni M = 35,17, w grupie MZ M = 26,57).

Tabela nr 4
Średnie i odchylenia standardowe w I i II części Kwestionariusza S-N

Części	Grupy											
	MZ		MW		KZ		KW		Z		W	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
I	37,71	7,17	43,13	5,77	40,04	7,29	43,38	5,27	38,86	7,25	43,25	5,46
II	26,54	5,63	31,83	4,95	30,17	5,69	35,17	5,49	28,35	5,89	33,50	5,44

Następnie za pomocą t studenta oceniłam istotność różnic między średnimi. Porównywałam grupy główne (Z:W) oraz podgrupy chłopców (MZ:MW) i dziewcząt (KZ:KW). Istotność różnic w poszczególnych częściach Kwestionariusza przedstawia tabela nr 5.

Tabela nr 5
Istotność różnic między wyodrębnionymi grupami w poszczególnych częściach kwestionariusza S-N

Części	Grupy					
	MZ : MW		KZ : KW		Z : W	
	t	p.u.	t	p.u.	t	p.u.
I	2,88	0,005	1,81	n.i.	3,34	0,002
II	3,46	0,001	3,09	0,003	4,45	0,000

Chłopcy z grupy MZ i MW różnią się istotnie w samowiedzy i w samostanowieniu. Także różnice między grupami Z i W są istotne statystycznie w zakresie obydwu wskaźników samowychowania. Jak wynika z powyższego zestawienia, jedynie dziewczęta z grup Z i W w części I kwestionariusza uzyskały wyniki, między którymi nie ma statystycznie istotnych różnic.

Dokonałam teraz analizy swobodnych wypowiedzi na temat: "Opisz sytuację, w której doświadczyłeś/eś, że jesteś panią/panem siebie". Rozpocznę od zestawienia wypowiedzi osób badanych, dotyczących częstości doświadczenia sytuacji "bycia panem (panią) siebie".

Na podstawie zestawienia liczebności i procentów można stwierdzić, że dziewczęta o zewnętrznym LOC dwa razy częściej piszą, że "nigdy" nie doświadczyły "bycia panią siebie" w porównaniu z dziewczętami o wewnętrznym LOC.

Tabela nr 6
Częstość doświadczeń "bycia panem (panią) siebie" w grupach KZ i KW

KZ				KW			
Ocena	Przykłady wypowiedzi	L	%	Przykłady wypowiedzi	L	%	
Nigdy	"jestem jedynie w myślach" (5) "ten dzień nigdy nie nastąpił" (45) "nigdy nikt do końca nie może być panią siebie" (40)	9	19	"nigdy nie byłam panią siebie nawet w swoim pokoju" (61) "Bardzo trudno być panią siebie" (50) "Nie znalazłam się jeszcze w takiej sytuacji" (10)	5	10	
Czasami	"na wakacjach" (85) "gdy nie zgodziłam się, aby ktoś był moim panem" (95)	3	6	"rzadko" (83) "może kiedyś" (82) "czasem zdarzają się takie sytuacje" (92)	6	13	
Często	"w wielu sytuacjach" (70) "nie lubię, gdy ktoś mną rządzi" (53)	5	10	"takich sytuacji jest codziennie bardzo dużo" (108) "[...] robię to, co uważam za słuszne licząc się ze zdaniem rodziców, a jednocześnie posiadam własne" (120)	6	13	
Zawsze	"zawsze jestem panią siebie" (46)	1	2	"Raczej ciągle mam świadomość, że jestem panią siebie, czasem tylko bywają wyjątki" (58)	1	2	
Brak danych		6	13		6	13	
Razem		24	50		24	50	

Podobnie jest z oceną "czasami". W grupie KW stwierdzenia takie padają dwa razy częściej niż w grupie KZ. Oprócz różnic ilościowych odnośnie do dwu kategorii występują także różnice jakościowe. Kilka wypowiedzi dziewcząt z grupy KZ zawiera zdania mówiące o subiektywizmie poczucia samopanowania i braku obiektywnych zależności między naszym działaniem a jego rezultatami (np. wypowiedzi osób nr 5, 45, 40). Można zauważyć w nich rezygnację z prób starania się o to, aby "sobie panować" ("Nigdy nikt do końca nie może być panem siebie" – nr 40; "W naszym wieku jest to niemożliwe" – nr 76; "Jeżeli wyjdę za mąż, będę pracować, będę miała własne mieszkanie" – nr 74). Istnieją więc różnice między deklarowaną częstotliwością doświadczeń związanych z samopanowaniem u dziewcząt z grup Z i W.

Teraz przedstawię zestawienie dotyczące częstości doświadczeń u chłopców z grup MZ i MW. Zestawienie to jest zawarte w tabeli nr 7.

Tabela nr 6
Częstość doświadczeń "bycia panem (panią) siebie" w grupach KZ i KW

MZ				MW			
Ocena	Przykłady wypowiedzi	L	%	Przykłady wypowiedzi	L	%	
Nigdy	"Nie można być panem siebie" (5) "Według mnie takiego określenia trudno użyć do codziennych sytuacji" (129) "Nie ma takich sytuacji" (32)	5	10	"Chyba nie zdarzyło mi się jeszcze coś takiego. [...] docho- dzą do wniosku, że człowiek powinien się o to starać". (156) "Nie przeżyłem jeszcze takiej sytuacji." (192)	4	8	
Czasami	"raczej mało (13); "tak [...], ale czy jestem jednak panem swoich uczuć" (163)	6	13	"Odkryłem, że jestem panem swego losu." (163) "Mój pobyt w Kazimierzu Dolnym tym się właśnie od- znacza." (196)	3	6	
Często	"w czasie klasówki jestem dobrze przygotowany i nie muszę ryzykować ściąganiem" (153) "Jestem wtedy panem siebie, gdy potrafię przewidzieć, jak zachowają się [...] inni, a zdarza mi się to dość często" (26)	2	4	"było tych sytuacji wiele (200) "postanowiłem sobie, że nie będę więcej palił" (131)	5	10	
Zawsze	"Ja zawsze jestem, byłem i będę panem siebie, niezależnie od ludzi, sytuacji, otoczenia." (20) "Zawsze byłem panem siebie, może tylko informuję innych o swoich poczynaniach." (179)	3	6	"W większości sytuacji zawsze jestem panem siebie" (84) "Uważam, że jestem panem siebie, mimo to, że warunki są różne i różne sytuacje." (139)	2	4	
Brak danych		8	17		10	21	
Razem		24	50		24	50	

Różnice ilościowe między grupami MZ i MW dotyczą jedynie oceny "czasami" i "często", jednak zsumowane pionowo, dają ten sam wynik, tak więc nie są istotne. Wypowiedzi w kategoriach skrajnych: "nigdy" i "zawsze", różnią się pod względem jakościowym w grupach MZ i MW. W grupie MZ wypowiedzi skrajne mają apodyktyczny i radykalny charakter (np. wypowiedzi osób nr 194, 32, 20). Wypowiedzi w grupie MW są bardziej umiarkowane, uwzględniają złożoność zjawiska. Respondenci używają słów: "chyba" (156), "w większości" (84), "mimo to" (139).

Na zakończenie analizy częstości doświadczenia sytuacji "bycia panem (panią) siebie" porównam grupy główne (Z, W).

Tabela nr 8
Częstość doświadczeń "bycia panem (panią) siebie" w grupach Z i W

Ocena	Z		W		Suma	
	L	%	L	%	L	%
Nigdy	14	14,6	9	9,4	23	24,0
Czasami	9	9,4	9	9,4	18	18,8
Często	7	7,3	11	11,5	18	18,8
Zawsze	4	4,2	3	3,1	7	7,3
Brak danych	14	14,6	16	16,7	30	31,3
Razem	48	50,0	48	50,0	96	100,0

Z tabeli wynika, że w grupie W o 5% rzadziej osoby badane stwierdzają, że "nigdy" nie doświadczyły sytuacji "bycia panem siebie". Wynika to z różnic między podgrupami KZ i KW. W pozostałych kategoriach ocen różnice są niewielkie. Jeśli chodzi o drugą skrajną ocenę – "zawsze", osoby z grupy Z posługują się nią o 1% częściej.

Przeanalizuję teraz treść swobodnych wypowiedzi w aspekcie znaczenia konotacyjnego pojęcia "samopanowanie" u osób badanych, należących do różnych podgrup (KZ, KW, MZ, MW) oraz różnych grup (Z, W). Zostało ono wyrażone w określeniach o charakterze emocjonalnym: pozytywnym, negatywnym i ambiwalentnym. Zestawienie procentowe tych wypowiedzi ilustrują tabele nr 9 i 10.

Tabela nr 9
Procentowe zestawienie wypowiedzi w aspekcie konotacyjnym w podgrupach KZ, KW oraz MZ i MW

Kategorie	KZ		KW		Suma		MZ		KW		Suma	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Pozytywne	9	18,8	11	22,9	20	41,7	8	16,7	10	20,8	18	37,5
Ambiwalentne	4	8,3	3	6,3	7	14,6	2	4,2	3	6,3	5	10,5
Negatywne	3	6,3	1	2,1	4	8,4	5	10,4	2	4,2	7	14,6
Brak danych	8	16,7	9	18,8	17	35,5	9	18,8	9	18,8	18	37,6
Razem	24	50,0	24	50,0	48	100,0	24	50,0	24	50,0	48	100,0

Różnice ilościowe między podgrupami są niewielkie (rzędu 3–4%). Również nie ma istotnych różnic pod względem jakościowym. We wszystkich podgrupach wymieniane jest uczucie przyjemności ("Robienie tego, na co ma się ochotę"), najczęściej w grupie MZ (3 razy). W grupie MW i KW stosunkowo częściej pojawiają się stwierdzenia o radości z przezwyciężenia lęku, pokusy, nałogu, zmęczenia, związane z samokontrolą (samoposiadaniem).

Występują różnice w treści uczuć ambiwalentnych między grupami Z i W. U dziewcząt z grupy W (KW + MW) można zauważyć, że ich stosunek do "samopanowania" cechuje poczucie trudności, ale i wiara w możliwość jego osiągnięcia (np. "Bardzo trudno być panem siebie, jest mało ludzi, którzy są panami siebie" – nr 50; "Należy jednak starać się o to, aby być panem siebie, mimo że jest to trudne" – nr 133). Natomiast dziewczęta i chłopcy z grupy Z pragną samopanowania, ale nie wierzą w możliwość jego osiągnięcia, przynajmniej aktualnie (np. "jest to niemożliwe w naszym wieku" – nr 76; "nie można być panem siebie" – nr 134).

Najwięcej uczuć negatywnych związanych z przeżyciem "bycia panem siebie" lub doświadczeniem jego braku wymieniają chłopcy z podgrupy MZ (uczucie bezradności, utrata zaufania, pogarda dla ludzi, którzy nie są panami siebie, lekceważenie ich).

Jeśli chodzi o różnice ilościowe między grupami Z i W, to są one nieznaczne zarówno w pozytywnym, jak i negatywnym ustosunkowaniu emocjonalnym (są to różnice rzędu kilku procent – 4-5%). Ilustruje to tabela nr 10.

Tabela nr 10
Procentowe zestawienie wypowiedzi w aspekcie konotacyjnym w grupach Z i W

Uczucia	Z		W		Suma	
	L	%	L	%	L	%
Pozytywne	17	17,7	21	21,8	38	39,5
Ambiwalentne	6	6,3	6	6,3	12	12,6
Negatywne	8	8,3	3	3,1	11	11,4
Brak danych	17	17,7	18	18,8	35	36,5
Razem	48	50,0	48	50,0	96	100,0

W grupie Z częściej są wymieniane uczucia negatywne, natomiast w grupie W uczucia pozytywne.

Przejdę teraz do analizy znaczenia denotacyjnego pojęcia "samopanowanie" w poszczególnych grupach i podgrupach na podstawie tego samego materiału badawczego. Zestawienie liczebności w poszczególnych kategoriach znaczeniowych dla dziewcząt (KZ; KW) zawiera tabela nr 11, dla chłopców (MZ; MW) tabela nr 12, a dla grup zasadniczych (Z; W) tabela nr 13.

Jeśli chodzi o różnice procentowe, dziewczęta z grupy KZ o 7% częściej określały samopanowanie jako wolność. Są to dość często wypowiedzi radykalne, mówiące, że wolność nie jest niczym ograniczona (np. "byłabym wolna od wszystkiego i wszystkich" – nr 5, "samodzielnie podejmowałabym decyzje niezależnie od ich trafności" – nr 53, "nikt nie będzie mi się wtrącał, co mam robić" – nr 74). Autonomia natomiast rozumiana jest jako niezależność od wpływów otocze-

Tabela nr 11
Zestawienie procentowe znaczeń denotacyjnych pojęcia "samopanowanie" u dziewcząt (KZ; KW)

Znaczenie denotacyjne pojęcia "samopanowanie"	KZ		KW		Suma	
	L	%	L	%	L	%
<u>Autentyczność i indywidualność</u> bycia sobą	5	7,4	3	4,4	8	11,8
<u>Autonomia</u> (niezależność od otoczenia)	9	13,2	7	10,3	16	23,5
<u>Wolność</u> (swoboda wyboru i decydowania o sobie)	12	17,6	7	10,3	19	27,9
<u>Godność</u> (poczucie własnej wartości, szacunek dla prywatności)	1	1,5	2	2,9	3	4,4
<u>Samokontrola</u> (kształcenie charakteru, silnej woli)	1	1,5	6	8,8	7	10,3
<u>Odpowiedzialność</u>	2	2,9	4	5,9	6	8,8
<u>Zaspokajanie potrzeb</u> (dążenie do przyjemności)	1	1,5	2	2,9	3	4,4
<u>Osiągnięcie samodzielności</u> (np. niezależność finansowa)	5	7,4	1	1,5	6	8,9
Razem	36	53,0	32	47,0	68	100,0

nia, innych osób: rodziców, znajomych, samowystarczalność, samodzielność w dążeniu do celu. Nie ma znaczących różnic procentowych między grupami KZ i KW. Jeśli chodzi o różnice w treści pojęć, podobnie jak w przypadku wolności, poglądy w grupie KW są bardziej umiarkowane. Niektóre osoby z tej grupy podkreślają, że w "panowaniu nad sobą" nie chodzi o autonomię absolutną (np. "liczę się ze zdaniem rodziców, ale jednocześnie posiadam własne" – nr 120 - "człowiek nie ulega zbyt dużym wpływom otoczenia" – nr 58). Gdy chodzi o pozostałe kategorie, różnice występują w pojęciu "samokontroli" i "osiągnięcia samodzielności". Osoby z grupy KW częściej uwzględniają samokontrolę pisząc o samopanowaniu. Piszą o przezwyciężaniu strachu przed kimś (nr 16), odporności na pokusę wypicia alkoholu po złożeniu przyrzeczenia o abstynencji (nr 83), opanowaniu strachu przed oceną niedostateczną (nr 94), dążeniu, aby nie zawieść zaufania rodziców, mimo pokusy, aby postąpić wbrew sobie ("wiele razy chciałam zrobić coś, co nie podobałoby się moim bliskim i osobom, które mnie dobrze znają" – nr 93), sile woli i stałości charakteru (nr 50), "samoposiadaniu" ("należy «posiadać siebie». Każdy posiada kontrolę nad swoim zachowaniem" – nr 58).

W grupie KZ jest tylko jedna wypowiedź o samokontroli, dotycząca "niepoddawania się w sytuacjach trudnych" (nr 53). Z kolei osoby z grupy KZ znacznie częściej piszą o osiągnięciu samodzielności, zewnętrznych kryteriach wolności. Wymieniają niezależność finansową, zdanie matury, pracę zawodową, posiadanie własnego mieszkania, założenie własnej rodziny jako konieczne warunki tego, aby "być panią siebie" (7%).

Jak wynika z tabeli nr 12, istnieją różnice między grupami MZ i MW w ramach Kategorii odpowiedzialności (10%), a także niewielkie w pojęciu "samo-

Tabela nr 12
Zestawienie procentowe znaczeń denotacyjnych pojęcia "samoposiadanie" u chłopców (MZ; MW)

Znaczenie denotacyjne	MZ		MW		Suma	
	L	%	L	%	L	%
Autentyczność i indywidualność	3	5,8	1	1,9	4	7,7
Autonomia	6	11,5	9	17,3	15	28,8
Wolność	3	5,8	5	9,6	8	15,4
Godność	–	–	2	3,8	2	3,8
Samokontrola	3	5,8	5	9,6	8	15,4
Odpowiedzialność	–	–	5	9,6	5	9,6
Zaspokajanie potrzeb	3	5,8	4	7,7	7	13,5
Samodzielność	–	–	3	5,8	3	5,8
Razem	18	34,7	34	65,3	52	100,0

dzielność" i "autonomia" (6%). W grupie MZ żadna osoba nie pisze o odpowiedzialności. Wiąże się to z tym, że autonomia jest traktowana jako bezwzględna niezależność (np. nr 20, 178). Natomiast niektóre osoby z grupy MW piszą o przewidywaniu potencjalnych szkodliwych skutków decyzji (nr 138), roważnym dokonywaniu wyborów ("liczeniu na swój rozum" – nr 134), odpowiednim zachowaniu się w każdej sytuacji (nr 195), powinności "bycia panem siebie" (nr 195) lub też wprost o odpowiedzialności ("jestem za tę decyzję odpowiedzialny" – nr 139).

Tabela nr 13
Zestawienie procentowe znaczeń denotacyjnych pojęcia "samopanowanie" w grupach Z i W

Znaczenie denotacyjne	Z		W		Suma	
	L	%	L	%	L	%
Autentyczność i indywidualność	8	6,6	4	3,3	12	9,9
Autonomia	15	12,5	16	13,3	31	25,8
Wolność	15	12,5	12	10,0	27	22,5
Godność	1	0,8	4	3,3	5	4,1
Samokontrola	4	3,3	11	9,2	15	12,5
Odpowiedzialność	2	1,7	9	7,5	11	9,2
Zaspokajanie potrzeb	4	3,3	6	5,0	10	8,3
Samodzielność	5	4,2	4	3,3	9	7,5
Razem	54	45,0	66	55,0	120	100,0

Wypowiedzi dotyczące samokontroli różnicują obie grupy przede wszystkim pod względem treści. W grupie MW są bogatsze i dotyczą: przewyciężenia nalogu (nr 131, 187, 200), opanowania zmęczenia (nr 31), rezygnacji z przyjem-

ności, gdy koliduje ona z nauką (nr 134). Osoby z tej grupy posługują się takimi określeniami, jak: "panowanie nad sobą", "kształcenie swojego charakteru" (nr 200), "liczenie na siebie" (nr 134). W grupie MZ wypowiedzi o samokontroli jest nieco mniej (różnica 4%). Dotyczą opanowania strachu przed oceną niedostateczną (nr 24), stałości w postępowaniu dzięki kontroli emocji (nr 164, przykład negatywny braku stałości w postępowaniu) oraz pokonywania niechęci do nie lubianych osób (nr 25).

Z tabeli nr 13 wynika, że różnice ilościowe między grupami Z i W występują w kategorii odpowiedzialności (6%) i samokontroli (6%). Osoby z grupy W piszą o nich częściej w swoich wypowiedziach. Wynika to z poprzednich analiz, gdy porównywałam podgrupy dziewcząt (KZ, KW) i podgrupy chłopców (MZ, MW).

Przedstawione wskaźniki liczbowe posłużą do charakterystyki wyodrębnionych grup. Z analiz statystycznych wynika, że grupy Z i W różnią się istotnie w zakresie poziomu aktywności samowychowawczej. W grupie o poczuciu kontroli wewnętrznej (W) wskaźnik poziomu samowychowania jest wyższy niż w grupie o poczuciu kontroli zewnętrznej (Z). Średni wskaźnik poziomu aktywności samowychowawczej w grupie W wynosi 76,71. Natomiast w grupie Z wskaźnik ten osiągnął wartość 67,23. Różnica między skrajnymi (Z, W) w zakresie ogólnego wskaźnika samowychowania jest bardzo istotna (p.u. = 0,000). Dotyczy to zarówno samowiedzy (różnice istotne statystycznie na poziomie ufności = 0,001), jak i samostanowienia (p.u. = 0,000), badanych dwoma odrębnymi częściami Kwestionariusza S-N.

Na podstawie przeprowadzonych analiz wypowiedzi w grupach Z i W można stwierdzić, że reprezentanci grupy o poczuciu kontroli wewnętrznej (W) są osobami częściej podejmującymi aktywność samowychowawczą (por. tab. nr 8). Rzadziej twierdzą, że nigdy nie doświadczyli "panowania sobie". Wynika to między innymi z tego, że odczuwają powinność dążenia do samopanowania. Wierzą w możliwość jego zaistnienia, chociaż zdają sobie sprawę z tego, że nie jest to rzeczą łatwą. Mają realistyczny stosunek do wolności i niezależności (por. tab. nr 12 i 13). Nie pragną absolutnej autonomii. Uważają, że nie ma sprzeczności między autonomią a homonomią. Można zachować własną odrębność i jednocześnie nie popadać w konflikty z otoczeniem (np. wypowiedź nr 20). Ich stosunek do drugiego człowieka cechuje otwartość na zaakceptowanie odmiennych racji przy jednoczesnej odporności na przymus i presję innych ludzi (np. wypowiedź nr 84). Potrafią ujmować złożoność doświadczeń samopanowania, dlatego rzadziej popadają w skrajności w ich opisie i ocenie. Jest to pewnym potwierdzeniem tezy Z. Uchnasta głoszącej, że osoby wartościujące wysoko podmiotowość, ale akceptujące jednocześnie własną przedmiotowość osiągają wyższy poziom konstruktywnego funkcjonowania i rozwoju osobowości

(samorealizacji). Traktowanie podmiotowości i przedmiotowości jako komplementarnych wymiarów ludzkiego życia i działania wpływa korzystnie na aktywność człowieka, również tę, która jest najściślej związana z jego osobowym centrum. Jest to "stawanie się osoby" w czynie, czyli działaniu świadomym i wolnym, a poprzez to posiadającym określoną wartość moralną (W o j t y ł a, 1969). Jest ono możliwe dzięki integracji osoby w czynie, jej sprawczości (podmiotowości) i biernej podmiotowości (przedmiotowości). Czynnikiem ułatwiającym integrację człowieka jest samowychowanie. Warunkuje ono także transcendencję osoby poprzez fakt samostanowienia. Z kolei warunkiem samostanowienia, a pośrednio także owej integracji i transcendencji, jest samoposiadanie, które w przybliżeniu można utożsamić z samokontrolą. Osoby z grupy W częściej piszą o samokontroli, kształceniu charakteru, wzmacnianiu siły woli (por. tab. nr 13). Podają szereg czynników ubezwłasnowalniających osobę: strach, nabożeństwo, zmęczenie, dążenie do przyjemności, gdy pozostaje w konflikcie z poczuciem obowiązku czy postanowieniem (np. wypowiedź nr 187). Podając przykłady samoposiadania jako najbardziej adekwatne dla zilustrowania "panowania sobie" potwierdzają tym samym, że samokontrola jest dla nich ważniejsza niż kontrola nad otoczeniem. Silna potrzeba kontroli poznawczej nad otoczeniem może wynikać z niskiego poczucia bezpieczeństwa. Jest to zgodne z koncepcją M. Kofty, który traktuje poczucie bezpieczeństwa jako reprezentację kontroli poznawczej (K o f t a, 1977 s. 160). Osoby z grupy W częściej wiążą odpowiedzialność z samopanowaniem (por. tabela nr 13). Wspominają o rozważnym podejmowaniu decyzji, przewidywaniu konsekwencji swojego postępowania, "zgodnie z własnym sumieniem" (wypowiedź nr 34). Osoby z grupy W posługują się częściej określeniami, które pozwalają przypuszczać, że rozwijają swoją samowiedzę. Używają takich słów jak: "samostanowienie", "samoposiadanie" ("Należy posiadać siebie" – nr 58). Piszą o komplementarności doświadczeń: autonomiczności i kategoryczności ("zachowałam się tak jak powinnam i tak właśnie chciałam" – nr 92).

Osoby z grupy Z charakteryzuje inny stosunek do samowychowania, którego wskaźnikami w przyjętej przeze mnie koncepcji są: samowiedza, samostanowienie, samopanowanie i samoposiadanie. U osób tych, ustosunkowaniu do "panowania sobie" towarzyszą częściej emocje negatywne (por. tab. nr 10). Są to: uczucie bezsilności, utraty zaufania, pogardy dla osób, które nie są panami siebie, lekceważenie ich. Osoby z grupy Z, których stosunek emocjonalny jest ambiwalentny pragną być "panem siebie", ale nie wierzą w możliwość zrealizowania tego pragnienia. Jedną z przyczyn jest koncentracja na zewnętrznych czynnikach ograniczających samodzielność, swobodę wyboru takich, jak: zależność finansowa od rodziców, brak własnego mieszkania, brak dojrzałości prawnej.

Stosunkowo częściej w grupie Z pojawiają się wypowiedzi świadczące o ucieczce od rzeczywistości w marzenia czy izolację od ludzi, aby w nich szukać

wolności i autentyczności (wypowiedzi nr 5, 45). Osobom tym brakuje przekonania, że mogą w swobodny sposób wpływać na zdarzenia w swoim otoczeniu. Takie przekonanie jest przejawem poczucia mocy. Jest ono według M. Kofty reprezentacją kontroli behawioralnej nad otoczeniem (K o f t a 1977 s. 160). W grupie tej pojawiają się bardzo radykalne stwierdzenia dotyczące zarówno negatywnego, jak i pozytywnego stosunku do samopanowania, poczynając od kategorycznego sądu "nie można być panem siebie" (nr 194), a skończywszy na wypowiedzi: "ja zawsze byłem, jestem i będę panem siebie" (nr 20). Tak duża rozbieżność stwierdzeń zdawałaby się podważać wyniki świadczące o wysokiej korelacji między poczuciem kontroli zewnętrznej a niskim poziomem samowychowania lub też wyniki, na podstawie których osoby te zostały zakwalifikowane do danej grupy (Z). Jednak, jak wykazały badania Z. Uchnasta, różnice między "podmiotowcami" a "przedmiotowcami" w obrazie siebie, hierarchii potrzeb i samorealizacji są niewielkie w porównaniu z odniesieniem tych dwu grup do grupy centralnej. W przypadku osób z grupy Z, które oceniają częstość doświadczeń samopanowania w sposób krańcowo różny, może być podobnie, tak że jedne z nich przyjmują stanowisko deterministyczne, drugie indeterministyczne. Obydwa podejścia podważają to, że człowiek może uznawać i przestrzegać praw, które nie są dla niego obce, narzucone siłą, ale odkrywane jako racjonalne i słuszne. Oddzielenie wolności od odpowiedzialności i powinności prowadzi do jednowymiarowego rozumienia i przeżywania doświadczenia "bycia panem siebie". W grupie Z pojawiają się wypowiedzi, w których dążenie do przyjemności, zaspokojenia własnych potrzeb jest podstawowym sposobem doświadczania własnej wolności i samodecydowania (wypowiedzi nr 35, 199, 159, 172). Wypowiedzi w grupie Z częściej wyrażone są w żargonie młodzieżowym, co z jednej strony może świadczyć o dążeniu do autentyczności, bycia sobą, z drugiej zaś może się wiązać z powierzchownością doświadczeń (np. "jest osiemnastka, wszyscy na gazie, wspaniała zabawa i atmosfera, muzyka reage" – nr 159; Starsi pojechali, albo ja wyjechałem, nie ma opieki, luz, blus" – nr 172).

W celu sprawdzenia wpływu zmiennej płci na zależność pomiędzy typem poczucia kontroli a poziomem samowychowania porównałam wyniki dziewcząt (KZ, KW) i chłopców (MZ, MW), otrzymane w Kwestionariuszu S-N. W wyniku przeprowadzonych analiz okazało się, że występują statystycznie istotne różnice w samowychowaniu między dziewczętami (p.u. = 0,01), jak i między chłopcami (p.u. = 0,000) o różnym rodzaju LOC. U dziewcząt różnice dotyczą tylko samostanowienia (p.u. = 0,003). Natomiast nie ma różnic istotnych statystycznie w samowiedzy między dziewczętami o zewnętrznym i wewnętrznym LOC. Wśród chłopców istnieją różnice zarówno w samowiedzy (p.u. = 0,005), jak i w samostanowieniu (p.u. = 0,001).

Analiza wypowiedzi na temat samopanowania wykazała, że różnice między dziewczętami dotyczą częstości doświadczenia "bycia panią siebie", aspektu konotacyjnego pojęcia samopanowanie, a także znaczenia denotacyjnego tego pojęcia (por. tab. nr 11). Dziewczeta o wewnętrznym LOC częściej piszą, że nigdy nie doświadczyły samopanowania. Wynika to często z przyjmowania poglądu, że "człowiek nie może być panem siebie" (np. wypowiedź nr 40), a jeżeli może nim być, to dzięki sprzyjającym okolicznościom zewnętrznym (por. wypowiedź nr 74). Poglądy te są ściśle związane z koncepcją człowieka, uznawaną przez tę młodzież. W tym przypadku widać wyraźnie deterministyczny rys tej koncepcji: człowiek jest istotą, której wolność nie zależy od niej samej, ale od środowiska, w którym żyje. Wskazuje to na zniekształcenie samowiedzy, polegającej na pomniejszeniu godności osoby. O znaczeniu usprawniania i rozwijania samowiedzy pisał K. Wojtyła (1969), akcentując jej rolę w "stawaniu" się człowieka w aspekcie moralnym.

Ponadto dziewczeta o zewnętrznym LOC mają częściej negatywne skojarzenia emocjonalne z pojęciem "panowanie sobie". Rzadziej przez samopanowanie rozumieją samokontrolę, stosunkowo częściej określają je jako wolność w znaczeniu całkowitej swobody wyboru w sprawach życia codziennego, a także decyzji doniosłych życiowo. Pomijają trafność decyzji i akcentują ich autonomiczność. Może to wynikać z nadmiernego krytycyzmu, odrzucania wszelkich autorytetów, braku tolerancji na niejednoznaczność, które należą do problemów rozwojowych okresu dorastania (por. Ż e b r o w s k a, Ł a p i ń s k a, 1980 s. 790–793).

Różnice między chłopcami z grupy MZ i MW, które zaznaczyły się w ich pisemnych wypowiedziach, polegają na częstszych negatywnych konotacjach odnośnie do pojęcia "samopanowania" w grupie MZ. Poza tym w grupie MZ, podobnie jak w grupie KZ, częściej pomijany jest związek wolności z odpowiedzialnością w porównaniu z grupą W (KW + MW), a także ujawnia się radykalizm poglądów i ocen.

Różnice między chłopcami i dziewczętami w tej samej grupie głównej (Z, W) są niewielkie. Tak więc płeć nie ma znaczącego wpływu ani na typ poczucia kontroli (niemal identyczna liczebność dziewcząt i chłopców w grupach skrajnych Z i W), ani na zależność między typem poczucia kontroli a samowychowaniem (samowiedzą, samoposiadaniem, samopanowaniem).

PODSUMOWANIE

Wnioski z analiz rezultatów badań są następujące:

1. Osoby o poczuciu kontroli zewnętrznej (zewnętrzny LOC) różnią się w sposób istotny od osób o poczuciu kontroli wewnętrznej (wewnętrzny LOC) w zakresie aktywności samowychowawczej.

2. Osoby o wewnętrznym LOC osiągają istotnie wyższy poziom aktywności samowychowawczej niż osoby o zewnętrznym LOC. Średnie wyniki w grupie W dla samowiedzy ($M_{SW1} = 43,25$) i dla samostanowienia ($M_{SS1} = 33,50$) są istotnie wyższe od średnich wyników w grupie Z ($M_{SW2} = 38,88$, $M_{SS2} = 28,35$) i świadczą o wyższym stopniu rozwoju samowiedzy oraz lepiej ukształtowanych sprawnościach samostanowienia.

3. Wyniki badań empirycznych potwierdziły, że płeć nie wpływa na zależność między rodzajem poczucia kontroli a poziomem samowychowania. Różnice między dziewczętami z obu grup skrajnych okazały się istotne statystycznie (p.u. = 0,02), a także różnice między chłopcami z grupy Z i W są istotne (p.u. = 0,000).

Przeprowadzone przeze mnie badania nie dają odpowiedzi na pytanie o kierunek zależności między poczuciem kontroli a samowychowaniem, czyli nie rozstrzygają, co jest przyczyną, a co skutkiem. Prawdopodobnie nie chodzi w tym przypadku o zależność przyczynowo-skutkową, a jedynie o współzależność tych dwóch zmiennych. Tak więc wydaje mi się, że zależność między poczuciem kontroli a samowychowaniem jest obustronna. Praca nad sobą może być sposobem rozszerzenia zakresu własnej kontroli nad wieloma ważnymi dziedzinami życia, takimi jak: kontakty międzyosobowe, osiągnięcia w nauce, realizacja planów, osiągnięcie celów, zaspokojenie potrzeb. Z kolei przekonanie o własnym wpływie na przebieg swojego życia, czyli poczucie kontroli w odniesieniu do swojego losu, "kontrola osobista" może warunkować aktywność zmierzającą do kształtowania swojego życia poprzez kierowanie własnym postępowaniem.

BIBLIOGRAFIA

- D R W A L R. Ł., Poczucie kontroli, jako wymiar osobowości – podstawy teoretyczne, techniki badawcze i wyniki badań, [W:] Materiały do nauczania psychologii, red. E. Paszkiewicz, Warszawa 1978, ser. III, t. 3, s. 307–345.
- F i l i p c z u k H., Rodzina i dzieci dorastające, Warszawa 1987, s. 30–75.
- J u n d z i ł ł I., O samowychowaniu, Warszawa 1975.
- K o f t a M., Kontrola psychologiczna nad otoczeniem: ramy pojęciowe teorii, "Psychologia Wychowawcza" 1977, nr 2, s. 150–167.
- K o z i e l e c k i J., Koncepcje psychologiczne człowieka, Warszawa 1980.
- K u k o ł o w i c z T., Osoba i czyn a wychowanie w rodzinie, "Analecta Cracoviensia" 1973–1974, s. 5–20.
- K u r z y p A., K r a s o w i c z G., Kwestionariusz do pomiaru poczucia kontroli u młodzieży dorastającej, [W:] Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej. Wybrane zagadnienia, red. R. Ł. Drwal, Lublin 1987, s. 39–62.
- Ł a p i ń s k a R., Ż e b r o w s k a M., Wiek dorastania, [W:] Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży, red. M. Żebrowska, Warszawa 1986, s. 664–796.
- P a c e k S., Samowychowanie studentów. Warunki i efekty, Warszawa 1977, s. 5–104.

- S z m i g i e l s k a B., Spostrzeganie związku pomiędzy własnym działaniem a jego następstwami przez dzieci w średnim wieku szkolnym, "Psychologia Wychowawcza" 1981, nr 4, s. 469–480.
- S z m i g i e l s k a B., Pomiar poczucia kontroli nad ocenami szkolnymi u uczniów klas V–VIII, "Psychologia Wychowawcza" 1983, nr 1, s. 35–44.
- U c h n a s t Z., Orientacja humanistyczna w psychologii, Lublin 1983.
- W o j t y ł a K., Osoba i czyn, Kraków 1969.

SELFBREEDING ACTIVITY AND BELIEF IN CONTROL IN GROWING YOUTH

S u m m a r y

This article is concerned with the problem of the selfbreeding activity in youth with a sense of internal and external control. It seems that the sense of internal control is connected with high selfbreeding activity. To attempt to answer this question I have tested 180 persons – 90 girls and 90 boys. With regards to the type of school, the group was not homogenous. The greater part of the boys was learning in the secondary house-building school (37% of all subjects), and greater part of the girls – in a secondary school (34%). The age of those under study was between 17 and 21 years old. All persons were tested by means of the Questionnaire Studying of sense of Control of Growing Youth (KBPK) worked out by A. Kurzyp and G. Krasowicz, and Questionnaire of Selfbreeding (S-W) worked out by the author. As auxiliary method I used free opinion about experience "to be master of myself". I used KBPK to separate two groups out of those under study: with internal locus of control and with external locus of control. In my studies the lowest general result of a tested person was 8 ($x_{\min} = 8$), and the highest – 37 ($x_{\max} = 37$). I used quartile deviation (Q) to appoint groups of external and internal locus of control. The persons who obtained results of I quarter (8-20 p.) constitute the group of external locus of control (group "Z"), and persons with the results of IV quarter (27-37 p.) constitute the group of internal locus of control (group "W").

Groups selected by KBPK (Z & W) obtained different results in Questionnaire S-W. Persons of W-group ($M=76,71$; $SD=8,94$) obtained higher coefficient of selfbreeding activity than persons of Z-group ($M=67,23$; $SD=11,04$). The difference is statistically significant ($p=0,000$; $t=4,62$). The sense of internal control in youth is connected with a higher level of selfbreeding, development of self-knowledge, self-determination and self-control.